De la Societat d'Atracció de Forasters a Turisme de Barcelona: un segle d'història

Foto: Arxiu Adolf Zerkowitz.

Una Gran Via atapeïda, a finals dels anys vint. Al fons de la imatge es veu la cruïlla amb la Rambla de Catalunya.

Hi ha centenaris que passen desapercebuts, històries que no s'acaben de rescatar de l'oblit. La qual cosa no vol pas dir que no interessin, sinó, senzillament, que qui hauria de posar fil a l'agulla no ho fa. Per això ens ha fet estrany que el centenari de la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona hagi passat sense pena ni glòria, tot i que s'ha publicat alguna aproximació històrica al voltant d'aquest organisme, el primer dedicat a promoure el turisme a Barcelona i a tot Catalunya. Evidentment, no es tracta d'una marca turística, però capbussar-se en la història d'aquesta organització, pionera a l'estat espanyol, era un deure per a una ciutat com Barcelona, que en aquests moments està abocada en el turisme i que l'any 2008 va rebre 6.659.075 visitants.

La Societat d'Atracció de Forasters, nascuda l'1 d'abril de 1908, a Barcelona, estava inspirada en els sindicats d'iniciatives de turisme, engegats uns anys abans en algunes ciutats franceses per facilitar l'estada als viatgers. El primer d'aquests sindicats va entrar en funcionament a Grenoble, l'any 1889. El de Barcelona era el segon organisme d'aquesta mena que es fundava a Espanya. El primer s'havia posat en marxa a Palma, l'any 1905, amb el nom de Foment del Turisme de Palma de Mallorca i promogut, entre d'altres, per Bartolomé Amengual i Andreu (1866-1961), en aquell moment secretari de la Cambra de Comerç de Palma i que, una vegada instal·lat a Barcelona, tindria un paper important en la creació de la nova iniciativa barcelonina. Amengual, natural de Felanitx, és un dels primers personatges que van escriure sobre el negoci del turisme. L'any 1903 va publicar *La industria de los forasteros*.

> "La Societat d'Atracció de Forasters, fundada el 1908, va ser el primer organisme creat per fomentar el turisme a Barcelona"

A Barcelona, l'instigador de la idea va ser Manuel Ribé Labarta (1878-1962), un personatge molt especial i que durant ben bé una cinquantena d'anys va ser tota una institució a l'Ajuntament de la ciutat. Sempronio, un dels excel·lents cronistes de Barcelona, que va tenir la sort de tractar-lo, deia d'ell que, com que ho sabia tot de la casa gran, era com si en fos el porter. Havia entrat de funcionari a l'Ajuntament el 6 d'abril de 1909, quan va guanyar les oposicions per dirigir la Guàrdia Urbana, cos fundat el 1907, però que fins al seu nomenament només havia tingut caps accidentals. Paral·lelament, el seu do de gents el va acabar convertint en el primer cap de cerimonial de l'Ajuntament, càrrec de nova creació i des del qual va fer escola. A Ribé, que dels quinze als trenta anys havia fet de comptable en dues empreses comercials italianes establertes a Barcelona, se li havia despertat el cuquet del turisme arran dels seus viatges professionals per França, Itàlia i Portugal. La idea de crear un organisme per promoure la ciutat la van apadrinar el regidor Lluís Duran i Ventosa (1870-1954) i Bartolomé Amengual i Andreu, secretari de la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona, que, com hem vist, tres anys abans havia estat clau en la

“L’any 1910, a la Rambla de Barcelona es va obrir Viatges Marsans, la primera agència de l’estat espanyol”

Fotos: Revista *Barcelona Atracción*, 1928.

Imatge de la primera oficina turística oberta per la Societat d’Atracció de Forasters, al número 30 de la Rambla, i reproducció del primer fullet editat per la societat.

creació de Foment del Turisme de Palma de Mallorca. L’alcalde Domènec Joan Sanllehy (1847-1911), que va donar suport a l’empresa, en va ser el primer president i va ocupar el càrrec fins que va morir, moment en què el substituiria Marià Rubió i Bellvé (1862-1938). El seu mandat (1906-1908) va estar marcat per la inestabilitat política, ja que el 12 de març de 1908 va haver d’afrontar un vot de censura per haver permès que el rei Alfons XIII inaugurés les obres de la Reforma i el 6 de maig un altre, que el va obligar a dimitir, per no haver aprovat una part del pressupost de Cultura. Aquestes complexes circumstàncies van fer que, prèviament, Sanllehy creés una subcomissió, anomenada Turisme i Atracció de Forasters, que quedés al marge dels interessos polítics i no estigués sotmesa a la burocràcia administrativa. A part d’ell mateix, la junta fundacional estava composta per Frederic Rahola i Marià Rubió i Bellvé, vicepresidents; Josep Bertran Suñol, tresorer; Hércules Cacciami, comptable; Manuel Ribé, secretari; Lluís Duran i Ventosa, Sixte Quintana, Jaume Algarra, Josep Rogent, Pere Clapés Traval, Josep Puig i Cadafalch, Carles Pompidor, Bartolomé Amengual, Enric Vilalta, Narcís Masferrer i Lluís Figuerola. La junta estava formava no tan sols per polítics o gent de posició acomodada, sinó que també hi havia representants de l’hostaleria, la restauració i el comerç. Per exemple, Cacciami era propietari del Nuevo Gran Hotel de Inglaterra; Pompidor regentava el celebrat cafè restaurant Maison Dorée, inaugurat el 1903 a la plaça Catalunya, i Masferrer era fundador del diari *El Mundo Deportivo*. L’any 1909 va obrir la primera oficina turística d’atenció al públic. Era en una planta baixa situada al capdavall de la Rambla, concretament al número 30. Es tractava d’una localització estratègica, ja que havia d’estar relativament a prop de la terminal del port de passatgers perquè, en aquella època, una bona part dels visitants arribaven amb vaixell. Avui dia, el port de Barcelona ha recuperat la seva esplendor com a destí de creuers capdavanter a Europa i ocupa la cinquena posició del ànquing mundial, només superat per quatre ports vacacionals del Carib. L’any 2008 van passar per la terminal de creuers de la capital catalana 2.074.554 persones.

Foto: Arxiu Adolf Zerkowitz.

La Rambla de les Flors cap a mitjans dels anys trenta.

La terrassa de Miramar, inaugurada amb motiu de l'Exposició Internacional del 1929. La fotografia és de mitjans dels anys trenta, ja que el transbordador aeri –al fons es pot veure la torre Jaume I– va entrar en funcionament el 1931.

Val la pena recordar el que deia Marià Rubió i Bellvé (1862-1938), president de l'entitat des del 1911, quan l'organisme complia vint anys: "La Sociedad fue fundada para facilitar a los forasteros aquellos informes que puedan serles de utilidad, relativos a las bellezas naturales y artísticas, no solamente de la capital, sino de toda Cataluña y de las islas Baleares, como también sobre los hospedajes, itinerarios, medios de comunicación y otros particulares que puedan interesar a su condición de turistas. Es, asimismo, objeto de actuación de la Sociedad el ejercicio de su acción privada sobre todos los servicios relacionados con la industria del turismo para obtener la mejora de los mismos y difundir el conocimiento de la ciudad y del país catalán, de Mallorca y de la nación entera, para conseguir que sea visitada y admirada por extranjeros."

Com comprovarem, la nova societat barcelonina dedicada al turisme també es va convertir en el motor de la incipient organització del sector a Espanya. En teoria, l'Estat havia creat, l'any 1905, la Comisión Nacional para el Fomento del Turismo en España, però, a la pràctica, aquest organisme, que va funcionar sis anys, no va ajudar gaire a desenvolupar les activitats turístiques. L'any 1927, el llavors secretari general de la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona, Manuel Folch i Torres, recordava que "no sabemos si la expresada Comisión llegó a funcionar, ni siquiera si logró constituirse, pero sí que podemos afirmar que, en todo caso, su eficacia práctica en lo que constituía el objeto de su creación no se tradujo en grandes resultados".

"Als anys seixanta, l'eslògan 'Barcelona, ciudad de ferias y congresos', va encapçalar les primeres campanyes d'imatge a l'exterior, auspiciades per la Fira"

Entre els aspectes que va arribar a promoure hi ha l'organització de diversos congressos internacionals de turisme, que es van celebrar a Saragossa (1908), aprofitant l'Exposició Hispanofrancesa que s'hi va fer aquell any; Sant Sebastià (1909); Tolosa (1910); Lisboa (1911), i Madrid (1912), encara que en aquesta última ciutat amb la Comisión ja dissolta. Precisament, en el congrés de Lisboa, l'entitat turística barcelonina va proposar la creació d'un organisme oficial de turisme més dinàmic que substituís la Comisión Nacional. La iniciativa va arribar a bon port i així va ser com el 19 de juny de 1911 es va crear a Espanya una Comisaría Regia encarregada de procurar el desenvolupament del turisme i la divulgació de la cultura artística popular. Al capdavant d'aquest ens, s'hi va col·locar l'enginyer val·lisoletà Benigno de la Vega-Inclán y Flaquer (1858-1942), marquès de la Vega-Inclán. La figura del marquès, alhora conseller cultural d'Alfons XIII, va ser cabdal en la conservació i restauració de monuments com l'Alhambra de Granada o en la creació del Museu del Greco de Toledo i de la futura xarxa de paradors nacionals, entre moltes altres qüestions. Fins i tot, en algunes ocasions va finançar projectes de la seva pròpia butxaca. No obstant, com escrivia el mateix Folch i Torres l'any 1927: "Sensible es, pues, vernos obligados a reconocer que tampoco este organismo oficial ha respondido por completo a lo que los intereses turísticos nacionales reclamaban ni a las aspiraciones de los sindicatos de iniciativa, que siguen desarrollándose en absoluta inconexión con él; lamentable situación, a la que tal vez no se habría llegado si, en vez de la dirección unipersonal que de hecho tiene la Comisaría, se hubiese constituido dentro de la misma Junta Superior que se establece en el R. D. de su creación, dando entrada en su seno a aquellas entidades

La passarel·la del final de la Rambla –que connecta amb el Maremàgnum–, la plaça de Catalunya i la Rambla són espais freqüentats per milers de turistes. Fotos: Eva Rajadell.

que en España se consagran al fomento del turismo, y a la representración de aquellas otras sociedades y empresas que explotan industrias genuinamente turísticas."

Queda clar que, des del començament, la falta d'un organisme potent i aglutinador va impedir que hi hagués una política turística clara. Paral·lelament, a França ja s'havien posat les piles en aquest aspecte. El 1910, al país veí va entrar en funcionament l'Office National du Tourisme. De manera semblant, a Suïssa, el 1918, es va crear l'Office National Suisse du Tourisme, i, un any després, a Itàlia, es fundava l'Ente Nazionale per le Industrie Turistiche (ENIT).

A Barcelona, la burgesia benestant, l'única que podia viatjar, i els homes de negocis que s'havien de desplaçar a les capitals europees havien donat peu a l'aparició de la primera agència de viatges d'Espanya. Era una secció de la Banca Marsans Rof i Fills i va néixer l'any 1910, per donar un millor servei als clients, a l'oficina bancària que tenien als números 2 i 4 de la Rambla. L'agència de viatges no se separaria del negoci bancari fins al 1928, quan va passar a anomenar-se Viatges Marsans, nom comercial que encara conserva avui dia, a pesar dels canvis de titularitat de l'empresa.

En aquest context, la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona es va consolidar sota la presidència del tarragoní Marià Rubió i Bellvé, enginyer militar de professió, que havia deixat l'Exèrcit el 1901 per dur a terme la urbanització del Tibidabo. El projecte l'encapçalava el metge Salvador Andreu i Grau (1841-1928), que havia fet fortuna gràcies a una fórmula magistral de pasta pectoral contra la tos. Uns anys més tard, Rubió i Bellvé també va dirigir la urbanització de la muntanya de Montjuïc, com a director de les obres de l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929. Precisament, aquesta cita i l'Exposició Iberoamericana de Sevilla del mateix any van ser el detonant que, el 1928, la Comisaría Regia desaparegués i es creés el Patronato Nacional de Turismo, organisme de vida efímera, ja que després de la guerra civil es va transformar en Dirección General de Turismo. Amb la pèrdua de les llibertats durant el franquisme, l'organisme de promoció turística barceloní va desaparèixer i es va acabar així l'obra de divulgació de la ciutat de cara a l'exterior. De la seva feina i el seu funcionament, n'ha quedat constància detallada a la revista *Barcelona atracción* i en diversos monogràfics especials publicats de

> "L'any 1973, l'aparell franquista no va aprovar que Barcelona es postulés per acollir l'Exposició Universal del 1982, al contrari del que s'havia fet amb la del 1888"

EVOLUCIÓ TURÍSTICA

	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Turistes	1.732.902	3.089.974	3.141.162	3.848.187	4.549.587	5.061.264	6.709.175	7.108.393	6.659.075
Pernoctacions	3.795.522	5.674.580	7.777.580	9.102.090	10.148.238	10.941.579	13.198.982	13.620.347	12.485.198

Dues obres d'Antoni Gaudí, el temple de la Sagrada Família i la Pedrera, ocupen la primera i la setena posicions entre els indrets més visitats pels turistes. Fotos: Eva Rajadell.

manera molt acurada, tant pel que fa als continguts com a la part gràfica.

Durant els primers anys de la dictadura del general Franco viatjar era un luxe només a l'abast de burgesos amb possibilitats, d'empresaris que feien negocis sota l'empara del sistema o d'estraperlistes. A més, l'aïllament internacional del règim no convidada els turistes estrangers a viatjar a un país estigmatitzat per les grans potències. Barcelona s'havia convertit en una ciutat grisa, que viuria uns anys relegada a un segon pla i fora dels circuits turístics. Aquesta situació no se superaria fins a començaments dels anys seixanta, quan l'Ajuntament va crear un negociat encapçalat per la figura del delegat de serveis de Relacions Públiques i Turisme, títol genèric al qual en alguns períodes es va afegir l'àrea d'Esports. Als anys cinquanta, aquest càrrec l'ocuparà Mateu Molleví Rivera, tinent d'alcalde delegat de Turisme i Assumptes Generals i persona vinculada a la indústria hotelera espanyola, que representarà en diversos fòrums i dins de la qual arribarà a ser president del Sindicat d'Hostaleria. No obstant, seria el seu successor a l'Ajuntament, Esteve Bassols Montserrat (1923-1986), com a delegat de serveis de Relacions Públiques i Turisme de Barcelona, qui lideraria l'obertura de Barcelona a l'exterior, amb les primeres campanyes de promoció dedicades a vendre la ciutat. Esteve Bassols, un dels pioners de les relacions públiques a Espanya, va ocupar aquest càrrec de l'any 1961 al 1969, quan va ser cridat a Madrid per convertir-se en director general de Promoció Turística. A ell es deu l'eslògan *Barcelona, ciudad de ferias y congresos*, que tanta fortuna va fer i que va ser molt conegut i publicitat al llarg de les dècades dels seixanta i setanta. Fins i tot, l'eslògan va ser registrat com a marca l'any 1967, després d'autoritzar-ho el Ministeri d'Informació i Turisme de l'època. Bassols, molt vinculat a la Fira de Barcelona, va ser un dels promotors d'algunes de les primeres manifestacions firals que van sorgir aquells anys, com Sonimag, el saló de l'electrònica de consum, que es va fer per últim cop el 2001. En aquells anys, la Fira de Mostres i els successius salons que en van anar naixent es van convertir en el veritable motor turístic de la ciutat. Entre els anys seixanta i començament dels vuitanta, pràcticament tots els visitants que venien a Barcelona ho feien per negocis relacionats amb l'activitat firal. Barcelona no existia com a destí turístic. L'alcalde del franquisme per excel·lència, Josep Maria de Porcioles, que va regir els destins de la ciutat de l'any 1957 al 1973, va intentar infructuosament, al final del seu mandat, aconseguir una nova exposició universal per a Barcelona, però l'aparell franquista va tombar la iniciativa catalana que volia optar a organitzar-la de cara a l'any 1982. És ben cert que alguna cosa es devia coure a l'Ajuntament, perquè, l'any 1972, Lluís Miravitlles Torras (1930-1995), que va substituir Bassols en el càrrec de delegat de serveis de Relacions Públiques, Turisme

ELS VINT ESPAIS MÉS VISITATS DE LA CIUTAT

		2008
1	Temple de la Sagrada Família	2.731.690
2	CosmoCaixa Barcelona	2.608.985
3	CaixaFòrum Barcelona	1.695.002
4	L'Aquàrium de Barcelona	1.611. 259
5	Museu Picasso	1.330.171
6	Poble Espanyol de Barcelona	1.321.020
7	La Pedrera de Caixa Catalunya	1.311.102
8	Museu F. C. Barcelona President Núñez	1.231.344
9	Fundació Joan Miró	1.070.692
10	Parc Zoològic	1.064.541
11	Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)	922.522
12	Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA)	660.200
13	Casa Batlló	596.480
14	Parc d'Atraccions del Tibidabo	588.932
15	Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)	554.501
16	Imax	440.540
17	Museu Marítim	429.529
18	Casa Museu Gaudí (Park Güell)	412.164
19	Palau Robert	384.000
20	Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB)	377.567

Detalls de la Casa Batlló i del terrat de la Pedrera, que l'any 2008 van rebre gairebé dos milions de visitants. Fotos: Eva Rajadell.

i Esports (1970-1974), en una trobada amb la premsa, que recollia *La Vanguardia* en l'edició del 22 de juliol, va dir: "Una gran ciudad no es turística por naturaleza y es necesario crear en ella focos de atracción de turismo de categoría para que los visitantes encuentren los suficientes alicientes para visitarla. Una ciudad como Barcelona, con un Museo Picasso único en el mundo, una montaña de Montjuïc como la que tenemos y un futuro *hinterland*, puede perfectamente aspirar a la atracción de millones de visitantes. Y es necesario crear unas estructuras turístico-hoteleras, además de las viarias y de servicios, que permitan acogerlos con toda dignidad. No olvidemos que se nos está echando encima la gran Exposición Universal de 1982, y, por qué no, también quizá algún día una Olimpíada."

La promoció del turisme barceloní no va fer un canvi estructural fins al 4 de novembre de 1981, quan al Palauet Albéniz es va constituir el Patronat Municipal de Turisme de Barcelona, sota la presidència de l'alcalde Narcís Serra (1979-1982). Aquest organisme recuperava l'esperit de la Societat d'Atracció de Forasters, quaranta-cinc anys després de la seva desaparició, ja que, a més de regidors de l'Ajuntament, s'hi incorporaven diversos representants del sector turístic de la ciutat, com els del Gremi d'Hotels i de Restauració, representants de les agències de viatges i d'altres.

L'Exposició Universal del 1982 no es va celebrar, però, en canvi, Barcelona i el Camp Nou van ser escenari de la inauguració del Mundial de Futbol. Aquesta cerimònia esportiva és el primer gran esdeveniment mediàtic global que va acollir Barcelona, i, amb una audiència estimada de 1.600 milions d'espectadors, va exportar la ciutat arreu del món. La cerimònia, dirigida pel publicista Víctor Sagi i el fotògraf Leopold Pomés, va ser molt a l'estil de l'escenografia de l'època. La posada en escena final va ser brillant: centenars de nens van compondre sobre la gespa un enorme colom picassià, símbol de la pau, i un d'ells, al centre del camp, va deixar anar un colom sortit de dins d'una pilota. Aquell mateix any, l'alcalde de la ciutat, Narcís Serra, aprofitant que l'any 1980 el polièdric Joan Antoni Samaranch havia estat escollit president del Comitè Olímpic Internacional (COI), va iniciar una campanya de conscienciació entre els membres del comitè per situar la ciutat de cara a l'elecció com a seu. Se'ls va fer arribar un dossier titulat *Barcelona pro Jocs Olímpics 1992*, en què va col·laborar el pintor Antoni Tàpies, que havia fet dos suggerents i originals dissenys per a les cobertes.

"L'any 1981, l'Ajuntament va constituir el Patronat Municipal de Turisme de Barcelona, que desapareixeria el 1993, per donar pas a l'actual Turisme de Barcelona"

La gran explosió turística, com ja és prou sabut, va arribar arran dels Jocs Olímpics del 1992. La ciutat va afrontar una sèrie de millores en les infraestructures i va corregir alguns dèficits històrics, però el gran encert de la candidatura barcelonina va ser saber aprofitar la globalització mediàtica dels Jocs per vendre la marca Barcelona a l'exterior. Un any després de la cita olímpica desapareixia el Patronat Municipal de Turisme, l'últim president del qual va ser el regidor Enric Truñó, i veia la llum Turisme de Barcelona, un consorci creat per l'Ajuntament i la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació, al qual s'afegiria la Fundació Barcelona Promoció, creada el 1987, també per la Cambra, al caliu dels Jocs. El primer president de Turisme Barcelona va ser l'alcalde Pasqual Maragall, l'home que va personificar l'esperit olímpic barceloní, a pesar que no va ser el pare de la idea. En canvi, a ell es deu la paternitat del Fòrum de les Cultures 2004, un succedani d'exposició temàtica, a semblança de les que s'organitzen sota el paraigua del Bureau International des Expositions (BIE), que, de moment, és l'últim esdeveniment de gran envergadura que ha organitzat Barcelona. La mostra va ser força qüestionada pel que fa a l'èxit obtingut, però, per contra, va permetre urbanitzar i recuperar per a la ciutat una zona del Besòs que difícilment s'hauria pogut posar a l'abast dels barcelonins. Un aspecte més discutit és l'interès de les institucions municipals per traslladar la nova centralitat de la ciutat a aquesta zona i donar vida als edificis emblemàtics que s'hi han construït. Un objectiu de difícil consecució, però en el qual s'estan abocant esforços i diners, amb el trasllat d'alguna facultat o la instal·lació del nou Museu Nacional d'Història Natural de Catalunya, que s'allotjarà a l'edifici triangular del Fòrum. ◆

Miquel Ribas i Comas